

Однако современные условия вынуждают издателей искать новые пути продвижения продукции и по-новому смотреть на пространство обложки, которая все чаще расценивается не только как целостное сообщение, близкое к плакату, но и как упаковка. Российская книга быстрее приспособилась к требованиям рынка и значительно лучше выполняет функцию коммуникации и убеждения. Определенные попытки изменить ситуацию на белорусском рынке в лучшую сторону предпринимают частные издательства: пытаются следовать за международным трендам и учитывать их в своей практике. Тем не менее все чаще слышны мнения, что рекламы на обложках становится слишком много, издатели превращаются в торговцев и только во вторую очередь занимаются культурной деятельностью. Поэтому поиск той тонкой грани – между объективно представленным «перечнем ингредиентов» и рекламным перебором – продолжается.

К. Л. Хазанова

Гомель, ГДУ імя Ф. Скарыны

УВАСАБЛЕННЕ АДЗІНАК БЕЛАРУСКАГА ПАРЭМІЙНАГА ФОНДУ
СРОДКАМІ РУСКАЙ МОВЫ

(на матэрыяле перакладу на рускую мову рамана Івана Мележа
«Людзі на балоце»)

Значэнне перакладу як асноўнага віду міжмоўнай камунікацыі ў сучасным грамадстве пастаянна ўзрастае. Пераклад мастацкіх тэкстаў ужо даўно стаў самым інтэнсіўным сродкам міжнароднага абмену культурнымі каштоўнасцямі, а праз яго – асноўным спосабам міжнароднага ўзаемаразумення, узаемаўзбагачэння і міждзяржаўнага ўзаемадзеяння.

Ідэйна-пазнаваўчыя задачы і мэты перакладу вырашаюцца перш за ўсё моўнымі сродкамі. Вобразы арыгінала выражаюцца праз моўныя сродкі і могуць быць перавыражаны толькі з дапамогай мовы. Менавіта дзякуючы перакладу, мастацкі твор, напісаны на пэўнай нацыянальнай мове, становіцца адкрытым для носьбітаў іншых моў і ўваходзіць у скарбніцу сусветнай літаратуры.

У часы СССР рэспубліканскія літаратурныя творы спачатку перакладаліся на рускую мову як тагачасную мову міжнацыянальных зносін, а пазней – пры неабходнасці – ужо з рускай мовы пераўзнаўляліся сродкамі моў іншых рэспублік. На рускую мову ў другой палове ХХ ст. былі перакладзены многія творы беларускай літаратуры. Дзякуючы перакладам народы СССР пазнаёміліся са стаўшай зараз ужо класічнай беларускай літаратурай. На рускую мову перакладзены творы Івана Шамякіна, Уладзіміра Караткевіча, Андрэя Макаёнка, Івана Чыгрынава, Васіля Быкава і Івана Мележа.

Раман-эпапея аб значных перыядах і знамянальных падзеях у жыцці беларускага народа «Палеская хроніка» Івана Мележа з'яўляецца своеасаблівай візітоўкай беларускай літаратуры другой паловы XX ст. і варты быць вядомым не толькі беларусам, але і іншым народам.

Пераклад мастацкіх тэкстаў з блізкароднасных моў, якімі з'яўляюцца руская і беларуская мовы, мае сваю спецыфіку. Нягледзячы на агульную ўсходнеславянскую мову-аснову, у беларускай і рускай сфарміраваліся адметныя семантычна-стылістычныя і структурна-сінтаксічныя сувязі. Унікальнасць маўленчых сістэм кожнай з усходнеславянскіх моў разам з некаторай падобнасцю іх лексічных і граматычных сістэм стварае асаблівую цяжкасць перакладчыку.

У рамане І. Мележа «Людзі на балоце» [1] – першым з раманаў «Палескай хронікі» – яскравай рысай моўнага стылю выступае рэгіянальны каларыт. І пры пераўзнаўленні рамана сродкамі блізкароднаснай рускай мовы, відаць, найбольш важнай з'яўляецца ўвага перакладчыка да нацыянальна-культурнага кампанента мовы. Нацыянальная афарбоўка была канкрэтнай асаблівасцю твора. Нацыянальна-культурны кампанент пачынае выяўляцца ў моўнай спецыфіцы твораў. Больш лёгка перадаць сродкамі рускай мовы абазначэнне матэрыяльных абставін і сацыяльных умоў народнага жыцця. А знайсці найбольш адпаведны спосаб узнаўлення нацыянальна-культурнага моўнага кампанента намнога складаней.

Раман «Людзі на балоце» прапануе чытачам велізарную колькасць адзінак выяўлення нацыянальнай формы (дыялектызмаў, ідыём, прыказак, прымавак, размоўнай і прастамоўнай лексікі), прагматыка якіх абумовіла рэlevantнасць іх перакладу. Гісторыя перакладу ўтрымлівае некалькі варыянтаў творчасці пераўзнаўлення названых адзінак сродкамі іншай мовы, якія могуць быць выкарыстаны перакладчыкам рамана І. Мележа «Людзі на балоце»:

- захаванне адзінак мовы арыгінала. У працэсе перакладу з беларускай мовы на рускую гэта магчыма з прычыны блізкароднаснасці моў і некаторай ступені зразумеласці для носбітаў мовы перакладу – гэты спосаб спрыяе захаванню нацыянальнай спецыфікі арыгінала ў перакладным тэксце, але разам з тым ёсць значная рызыка зрабіць асобныя, магчыма, самыя яскравыя і кідкія, моўныя элементы твора не да канца зразумелымі для чытачоў перакладу;

- замена адзінак мовы арыгінала адпаведнымі і (ці) аналагічнымі адзінкамі мовы перакладу – у гэтым выпадку перакладны тэксты рызыкуе страціць выяўленне нацыянальна-культурнага кампанента арыгінала (беларускай нацыянальнай спецыфікі) і набыць рысы нацыянальна-культурнага кампанента мовы перакладу (рускую агаласоўку);

- прамежжавы варыянт – захаванне адных адзінак мовы арыгінала, што дазваляе падобнасць некаторых адзінак выяўлення нацыянальна-культурнага кампанента мовы арыгінала і генетычная роднасць мовы арыгінала і мовы перакладу разам з заменай і нават стратай іншых адзінак нацыянальна-моўнага кампанента.

Пераклады рамана «Людзі на балоце» з беларускай мовы на рускую зроблены Навумам Кіслікам [2] і Міхаілам Гарбачовым [3]. Абодва перакладчыкі – сталыя майстры перакладу мастацкіх твораў беларускай літаратуры. Мэтазгодна прасачыць стаўленне перакладчыкаў да адзінак нацыянальна-культурнага кампанента мовы.

Перш за ўсё рысай выяўлення нацыянальна-культурнага кампанента мовы мастацкага твора і трапных сродкаў адлюстравання рэгіянальнага каларыту з’яўляюцца дыялектызмы. У рамане І. Мележа «Людзі на балоце» сустракаецца вялікая колькасць розных тыпаў дыялектызмаў, да якіх перакладчыкі мусілі знайсці адпаведнікі. Яскравым граматычным дыялектызмам і спецыфічнай формай палескіх гаворак неабходна лічыць клічную форму назоўнікаў. Захаванне ў рускім перакладным тэксе формаў клічнага склону трэба прызнаць слушным фактам перадачы нацыянальна-культурнага кампанента мовы арыгінала. У абодвух варыянтах перакладу клічныя формы захоўваюцца даволі паслядоўна: – *Ганно-о! Дзе ты, нячыстая сіла?! [1, с. 17] – Ганно-о! Где ты, нечистая сила! [2, с. 17]; – Ганно-о!.. Где ты, нечистая сила?!. [3, с. 3]; Што скажаш, чалавеча? [1, с. 30] – Што скажешь, человече? [2, с. 30]; – Что скажешь, человече? [3, с. 15]; – Миканорко, не кажы чаго не трэба! [1, с. 139] – Миканорко, не говори чего не надо! [2, с. 133].*

І хаця клічная форма даволі зразумелая для рускага чытача з прычыны ўжывання ў старажытнарускай мове і захавання ў некаторых рускіх гаворках, усё ж такі ў некаторых выпадках перакладчыкі адыходзяць ад захавання клічных формаў у рускім тэксце: *Ганначко, накланіся ўжэ сватам, вазьмі пірага [1, с. 256] – Ганночка, поклонись сватам, возьми пирог [3, с. 212].*

На стварэнне адпаведнай атмасферы беларускага Палесся ў рускіх варыянтах рамана накіравана ўвядзенне ў мову перакладу некаторых беларусізмаў. У беларускай мове гэтыя адзінкі не з’яўляюцца дыялектызмамі і ўваходзяць у агульнаўжывальную лексіку беларускай літаратурнай мовы. У рускай моўнай стыхіі яны з’яўляюцца «чужымі», што і стварае эфект беларускай і, у прыватнасці, палескай нацыянальнай афарбоўкі: *Хаты стояли на острове [2, с. 15] – Хаты стояли на острове [3, с. 2].* Неабходна заўважыць, што ў перакладзе Н. Кісліка сустракаецца большая колькасць беларусізмаў у параўнанні ў перакладам М. Гарбачова: *Я – зараз [2, с. 17]; – Я сейчас!.. Уже несу! [3, с. 3]; Нема на вас угомону [2, с. 17] – Нет на вас угомону! [3, с. 4]; дивчина брала воду [2, с. 17] – девушка брала воду [3, с. 4]; хлопец с угрюмыми заспаными глазами [2, с. 17] – парень с хмурыми заспанными глазами [3, с. 4]; сором будет [2, с. 18]. – Стыдно будет! [3, с. 5]; [кулеш] смачный, с молоком [2, с. 20] – Вкусный, с молоком [3, с. 6]; Как ты отвечаешь батьке! [2, с. 30] – Как ты разговариваешь с отцом! [3, с. 16]; Я зараз поснедать чего соберу [2, с. 34]. – Я быстро приготовлю завтрак [3, с. 19].*

Неабходна заўважыць, што словы беларускай мовы перакладчык Н. Кіслік захаваў у мове палешукоў-герояў твора, а ў аўтарскай мове

беларусізмы адсутнічаюць. Захаванне ў рускім перакладзе беларускіх лексем толькі ў мове персанажаў мае на мэце паказаць адрозненне паміж мовай герояў і мовай аўтара. У беларускім тэксце такое адрозненне перадаецца за кошт фанетычных, граматычных, лексічных асаблівасцей палескай гаворкі і яе адрозненняў ад беларускай літаратурнай мовы. А пры перакладзе на рускую мову адлюстраванне значнай часткі фанетычных адрозненняў палескай гаворкі немагчыма. Гэта тычыцца, напрыклад, захавання ненацісканога канцавога [o], што ў рускай мове з'яўляецца нормай: *болото, недалеко*. Кампенсацияй гэтай страты і з'яўляецца ўвядзенне ў мову перакладу некаторых беларускіх слоў.

Параўнальна-супастаўляльнае даследаванне двух перакладаў рамана І. Мележа на рускую мову выяўляе адметны падыход перакладчыкаў у працэсе пераўзнаўлення сродкамі рускай мовы да адзінак фразеалагічнага ладу, прыказак, прымавак арыгінала.

У многіх выпадках да падобных моўных адзінак перакладчыкі прымянялі транслітарацыю – паслоўны пераклад з улікам фанетычных асаблівасцей мовы перакладу. Гэты спосаб перакладчыцкай творчасці быў прыдатны, калі фразеалагічныя і парэміяныя адзінкі мовы арыгінала мелі старажытнейшае агульнаўсходнеславянскае паходжанне і – як вынік – аналагі ў рускай мове: *Такого цвету – на ўсяму свету!* [1, с. 35] – *Такого цвету – по всему свету!* [2, с. 34]; *Такого цвету – по всему свету!* [3, с. 19]; *Кеб не выбраць халеру – гарачы не ў меру!* [1, с. 158] – *Не выбрать бы холеру – горячий не в меру!* [2, с. 151]; *Не выбрать бы холеру – горячий не в меру!* [3, с. 126].

Для некаторых парэміяных адзінак указаны падыход стаў магчымым, бо ў аснову вобраза выразу якраз і былі закладзены агульныя для беларусаў і рускіх грамадска-гістарычныя рэаліі: *Уговорваюць, ей-бо, як писара валасного!* [1, с. 20] – *Уговаривают, ей-богу, как писаря волостного!* [2, с. 20]; *Уговаривают, ей-бо, как писаря волостного!* [3, с. 6].

Пры ўзнаўленні асобных прыказак перакладчыкі перанеслі ў рускі тэкст беларускія граматычныя формы: *Чаго не ясі, таго ў рот не нясі!* [1, с. 35] – *Чего не еси, того в рот не клади!* [2, с. 34]; *Чего не еси, того в рот не неси!* [3, с. 19]. Дзеяслоўная форма 2-й асобы адзіночнага ліку *ясі* ў беларускай мове захавалася са старажытнарускай мовы (*ъси*) і замянілася ў рускай мове былой формай 2-й асобы адзіночнага ліку загаднага ладу *ешь* (старажытна-руская форма *ъжь*). Ужыванне формы *еси* ў перакладных тэкстах выклікана імкненнем не згубіць рыфмоўку ў прыказцы і данесці да рускага чытача мясцовы каларыт.

Яшчэ адзін спосаб перакладчыцкай працы па пераўзнаўленні парэмія рамана І. Мележа – трансфармацыя граматычных формаў з мэтай прыўнясення ў перакладны тэкст спецыфічных якасцей рускай мовы як мовы перакладу: *Малы жук, ды – вялікі гук!* [1, с. 35] – *Мал жук, да велик звук!* [2, с. 34]; *Мал жук, да громок звук!* [3, с. 19]. Абодва перакладчыкі звярнуліся да выкарыстання кароткіх прыметнікаў. Гэтыя формы не

захаваліся са старажытнарускага перыяду ў беларускай мове, але даволі характэрныя для рускай мовы. Ужыванне кароткіх формаў дазволіла перанесці ў пераклад рытм арыгінала, што стварыла выразнасць перакладчыцкага адпаведніка. Пры гэтым Н. Кіслік паўтарыў лексічную аснову эпітэта за аўтарам арыгінала (*вялікі – велик*), а М. Гарбачоў на аснове прымет, прапанаваных эпітэтам арыгінала, увёў у свой пераклад іншае азначэнне (*вялік – громок*).

Велізарная колькасць сакавітых прыказак ужываецца ў рамане «Людзі на балоце» падчас апісання сватання Яўхіма да Ганны. Большасць з іх захоўваецца ў перакладзе ў амаль некранутым выглядзе: *Самы час, самы лепшы квас!* [1, с. 256] – *В самый час, самый лучший квас!* [2, с. 244]; *В самый раз, самый лучший квас!* [3, с. 211].

Перанос парэміянага матэрыялу ў перакладны тэкст на рускай мове быў выкарыстаны абодвума перакладчыкамі пры наяўнасці ў рускай фальклорнай скарбніцы аналагічных прыказак і прымавак: *Стане, як тая макуха – будзе векавуха!* [1, с. 256] – *Станет, как та макуха – будет вековуха!* [2, с. 244]; *Станет, как макуха – будет вековуха!* [3, с. 211]; *Купец – усім купцам купец! Сам малады, чуб залаты, Добра поўныя клеці – лепшы на ўсім свеце* [1, с. 255] – *Купец – всем купцам купец! Сам молодой, чуб золотой, добра полны клетки – лучший на свете!* [3, с. 211]; *Чым багаты, Яўхімка, ты і рады* [1, с. 387] – *Чем богаты, Евхимко, тем и рады* [3, с. 325]; *От дак хвала бацьку і маці – ад разумнага дзіцяці!* [1, с. 387] – *Вот так хвала отцу и матери – от умного дитяти!* [3, с. 325].

Часам перакладчыкі пры рабоце з прыказкамі арыгінала выкарыстоўваюць лексіка-структурнае вар’іраванне. Так адбываецца, напрыклад, у працэсе пераўзнаўлення парэміі: *Ад гульбы конь псуецца, так і дзеўка!* [1, с. 255]. Н. Кіслік прапанаваў сінтаксічную трансфармацыю выраза арыгінала: – *Гульба не в срок и коню не впрок, а тут – девка!* [2, с. 244]. А М. Гарбачоў быў бліжэй да слоўна-структурнага напаўнення арыгінала: *От гульбы конь портится, так и девка!* [3, с. 211].

Але некаторыя прыказкі і прымаўкі знайшлі ў перакладзе адметнае слоўнае выражэнне: *Ласы на чужыя каўбасы! Мёду захачеў!* [1, с. 48] – *Берут завидки на чужие пожитки! Меду захотел!* [3, с. 31]. Перакладчык прааналізаваў прыказку мовы арыгінала, выявіў рэлевантныя для перакладу складнікі яе зместу і абраў у рускай мове найбольш эквівалентны, на яго думку, адпаведнік. У выніку парэміяны выраз у перакладзе мае падобнае прыказцы арыгінала семантычнае напаўненне, мае рыфмоўку, што стварае экспрэсіўнасць тэксту і прыцягвае ўвагу чытацкай аўдыторыі. Дыялектна-размоўная лексема рускай мовы *завидки* (рускае літаратурнае *зависть* ‘зайздрасць’) насычае рускі перакладны тэкст каларытам лакальнасці – чытач адрознівае размоўнае адценне выкарыстанай перакладчыкам лексемы і разумее, што герой, які вымаўляе прыказку, з’яўляецца носьбітам не літаратурнай мовы, а яе гаворкі. Такім чынам дасягаецца ўзнаўленне рэгіянальнага каларыту перакладнага тэксту.

Перакладчыкі рамана І. Мележа ўслед за аўтарам арыгінала актыўна звярталіся да фальклору. Асабліва назіральна гэта выяўляецца якраз пры супастаўленні прыказак і прымавак арыгінала і перакладу. Так, лексема *час* у прыказкавым адпаведніку рускага перакладнога тэксту мае за адпаведнік *пора*: *Даждаўся гусачок малады – час залаты!* [1, с. 255] – *Дождался гусачок молодой поры золотой* [3, с. 210]. А для складніка прыказкі *хлапец* перакладчык знайшоў адпаведнік *удалец* ‘спрытны, адважны, удалы, паспяховы мужчына’: *Прыйшоў малады хлопец – добры купец!* [1, с. 255] – *Пришел молодой удалец, добрый купец!* [3, с. 211]. Лексема *удалец* даволі пашыраная ў творах рускай народнай творчасці. Прыгадаем, напрыклад, прыказку: *Молодец против овец, а против удальца сам овца*. Нацыянальны корпус рускай мовы мае 98 дакументаў і 133 уваходжанні, а паэтычны падкорпус прапануе 31 дакумент і 35 уваходжанняў толькі з пачатковай формай слова [4].

Пры супастаўленні арыгінала рамана «Людзі на балоце» і двух яго перакладаў на рускую мову выяўляюцца выпадкі адсутнасці ў адным з перакладаў асобных прыказак арыгінала. Так, прыказку арыгінала *У нашага купца – добра без канца!* [1, с. 256] Н. Кіслік захававу без змен: *У нашего купца – добра без конца!* [2, с. 245]. У перакладзе М. Гарбачова зусім адсутнічае парэмічны адпаведнік [3, с. 212].

Разгледзеўшы некаторыя асаблівасці пераўзнаўлення нацыянальна-культурнага кампанента мовы рамана І. Мележа «Людзі на балоце» ў перакладах на рускую мову і адметнасці падыходу перакладчыка да парэмічнага ладу першага з раманаў «Палескай хронікі», адзначым, што перакладчыкі па-рознаму перадалі ў рускамоўным тэксце рэгіянальны каларыт беларускага Усходняга Палесся. З гэтай мэтай перакладчыкі пакінулі ў перакладзе некаторыя зразумелыя носьбітам рускай мовы дыялектныя адзінкі (клічную форму назоўнікаў). Пераклад Н. Кісліка захававу у сваім перакладзе большую колькасць беларускіх лексем у параўнанні з тэкстам М. Гарбачова.

Адметнасці маюць таксама і спосабы ўзнаўлення ў перакладзе прымавак і прыказак арыгінала. Перакладчыкі паспяхова выкарысталі выпрацаваныя гісторыяй перакладу падыходы да парэміі арыгінала. У перакладзе былі захаваны добра зразумелыя рускім чытачам наяўныя ў рускім фальклоры прыказкі і прымаўкі. Гэтыя ўжытыя ў арыгінале моўныя адзінкі мелі ў рускай моўнай традыцыі аналагі, якія перакладчыкі і выкарысталі ў сваіх тэкстах. А для асобных прыказак і прымавак былі абраны эквівалентныя адпаведнікі, якія валодалі як семантычным, так і канатацыйным нападуненнем арыгінала. У выніку пры адрозненнях абодва пераклады на рускую мову атрымаліся раўназначнымі рэпрэзэнтантамі рамана І. Мележа, якія, дзякуючы творчай працы перакладчыкаў і прымяненню розных спосабаў пераўзнаўлення парэмічнага ладу арыгінала, захавалі рэгіянальны і нацыянальна-культурны кампанент рамана арыгінала. Гэта знаёміць рускамоўных чытачоў з культурай Палесся і стварае ў перакладзе «Палескай хронікі» своеасаблівую атмасферу мясцовасці, дзе адбываецца дзеянне твора.

ЛІТАРАТУРА

1. *Мележ, І.* Людзі на балоце: раман з «Палескай хронікі» / І. Мележ; рэдкал.: Р. Барадулін [і інш.]; прадм. Г. Шупенькі; іл. В. Александровіча. – Мінск: Маст. літ., 1991. – 400 с.
2. *Мележ, І. П.* Люди на болоте: роман из «Полесской хроники» / И. Мележ; вступ. ст. С. Андреюка ; пер. с белорус. Н. Кислика. – Минск : Маст. літ., 1987. – 381 с.
3. *Мележ, І. П.* Люди на болоте: Полесская хроника / И. П. Мележ; авториз. пер. с белорус. М. Горбачёва [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://avidreaders.ru/book/lyudi-na-bolote-poleskaya-hronika-1.pdf>. – Дата доступа : 15.05.2018.
4. Национальный корпус русского языка [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ruscorpora.ru>. – Дата доступа : 10.05.2019.

С. С. Худяков

Томбов, ТГУ им. Г. Р. Державина

ЛИДЕРЫ НАЦИИ: В. В. ПУТИН И А. Г. ЛУКАШЕНКО О ЗНАЧИМОСТИ ЯЗЫКОВОЙ ПОЛИТИКИ В ОБЩЕЙ СТРАТЕГИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА

Практически на протяжении всего срока своего пребывания на посту Президента Российской Федерации В. В. Путин не только заявляет о значимости роли национального языка как государствообразующего фундамента всей политики государства в целом и стратегии развития общества, но и предпринимает конкретные шаги в этом направлении. Это происходит на самых разных государственных, научно-образовательных, общественных площадках, в различных форматах. В частности, 26 мая 2016 года, в традиционные Дни памяти, посвященные основателям славянской письменности Святым Равноапостольным Кириллу и Мефодию, на заседании Съезда общества русской словесности в Колонном зале Дома союзов он скорректировал одно из своих ключевых лейтмотивных высказываний на фоне непрекращающихся геополитических вызовов, назвав сбережение русского языка «стратегией национальной безопасности» государства, поскольку не что иное как словесность (русский язык в связке с великой русской литературой) «способствует сохранению идентичности в современном глобальном мире»¹. На первое место в данном синтезе В. Путин поставил русскую литературу вполне осознанно, поскольку именно она является живым и бес-

---

¹ Все высказывания В.В. Путина цитируются по материалам Сайта Президента Российской Федерации // <http://www.kremlin.ru>.